

Mirko Bulat

DVIJE RIMSKE BRONČANE SVJETILJKE IZ OSIJEKA

U lipnju 1968. godine Muzej Slavonije otkupio je od N. Vuletića dvije zanimljive svjetiljke od bronce iz rimskoga doba. Svjetiljke su navodno nađene tik iza rata kod kopanja kanala za vodovod za prvu kuću pored tvornice LIO na Tenjskoj cesti, južno od Donjega grada, no točno mjesto i okolnosti nalaza danas se više ne daju ustanoviti.

Ovo područje predstavlja južnu periferiju Donjeg grada, tj. nalazilo se južno od rimske Murse,¹ te se naročito intenzivno izgradilo iza prvog a pogotovo iza drugog svjetskog rata, kada su tu nikla čitava nova naselja. Od značajnijih nalaza sa ovog terena, dospjelih u Muzej većinom slučajno iza rata, mogli bi spomenuti ulomak rimske željezne kacige, nađen na jednoj oranici zapadno od Tenjske ceste, u njenom produžetku prema jugu,² manji kameni sarkofag s reljefnim rozetama na prednjem dijelu, nađen na prostoru južno od Divaldove ulice (između Divaldove, Srijemske i Lošinjske ulice),³ veliki neukrašeni sarkofag od vapnenca nađen pred novom školom u Korčulanskoj ulici,⁴ ulomak gornjeg dijela stele od kamena s figurom lava i ženske maske, nađen također na prostoru između Srijemske i Divaldove ulice,⁵ te brončanu figuricu Jupitera, nađenu slučajno na bivšem vojnom vježbalištu na tom prostoru.⁶ Ovi nalazi bi, kao i jedan noviji nalaz groba na sljeme u obližnjoj Požeškoj ulici,⁷ nažalost bez priloga, mogli ukazivati da se na ovom području prostirao južni dio mursijske nekropole, odnosno da je ovuda nekada morala prolaziti cesta za Cibale (Vinkovce), duž koje su se redali grobovi. Tako možemo i za naše svjetiljke pretpostaviti da potječu iz nekog groba sa tog terena o čemu nam se međutim nisu sačuvali bliži podaci. Za to bi pak govorila i njihova razmjerno dobra očuvanost, kao i svijetlo zelena, dosta gruba patina, kakova se javlja na brončanim predmetima, koji potječu iz grobova. Prelazimo na opis svjetiljaka:

1. Svjetiljka od bronce dosta visokog kružnog tijela, koje se produžuje u dva ozgo ravna, ozdo zaobljena kljuna s polukružnim otvorima. Bočne strane kljunova na početku i na kraju, te između oba kljuna završavaju stiliziranim volutama, dok je razmjerno mali otvor na ravnom disku ovičen plastičnim prstenom kružnoga presjeka. Kroz otvor je provučena uska limena cjevčica stožastog oblika, pričvršćena ozdo za dno (koje na tom mjestu ima kvadratičan otvor), dok ozgo nadvisuje disk za gotovo 2 cm. Na jednoj strani cjevčice vidi se još šav duž kojega je lim spojen. Na stražnjoj strani gornji dio recipienta prelazi u okomit ovalan list s raščlanjenim rubovima, ukrašen sprijeda

graviranim linijama, koje svojim rasporedom oponašaju rebra lista. Ispod njega je na stražni dio recipijenta zalemljena jednostavna vertikalna trakasta kružna ručkica, čiji su krajevi zavijeni u volutice. Dno je ravno i oivičeno jednostavnom, nešto koničnom kružnom nožicom. Svjetiljka je rađena lijevanjem, s tim da su neki dijelovi naknadno zalemljeni. Na mjestima gdje je patina izlizana, vidi se žuta boja bronce. Dimenzije su joj: dužina 11,5, širina 8,5, visina 10 cm. Inv. br. 7982, sl. 1.

2. Svjetiljka od bronce, nešto nižeg kružnog tijela koje se znatno sužava prema dnu, dok se prednji dio nastavlja u kratak kljun gotovo kružnog presjeka, sa kružnim otvorom na vrhu. Gornja površina je ravna te ima na sredini širi kružni otvor, oivičen na manjoj udaljenosti jednostavnim kružnim prstenom, koji sprijeda ima rupicu za provlačenje lančića za vješanje. Njegov drugi kraj pričvršćen je na srednjem dijelu koso postavljene srolike drške rađene na proboj, u koju se nastavlja zadnji dio recipijenta, dok je ispod nje mala vertikalna prstenasta ručkica. Oko vrha kljuna su tri mala polukružna ispupčenja sa po četiri nemarno udubljene točkice. Isto takova ispupčenja s istim ukrasima su i na prednjoj strani recipijenta s obje strane kljuna. Dno ima nisku prstenastu nožicu s plastičnom točkom u sredini.

Svjetiljka je također lijevana od bronce; neznatno joj je oštećen vrh kljuna i jedna strana prednjeg dijela recipijenta. Na jednoj bočnoj strani su grubi tragovi željezne rđe, možda od nekog željeznog predmeta koji je bio položen na nju. Ukupna joj je dužina 15, širina 6, visina 5 cm. Inv. br. 7983, sl. 2.

Dosada su iz Osijeka bile poznate četiri svjetiljke od bronce, jedna okruglog tijela i izduženog kljuna, s polumjesečastom kosom drškom,⁸ druga u obliku stopala s ostatkom lančića za pričvršćivanje,⁹ treća u obliku puževe kućice,¹⁰ i četvrta minijaturna u obliku narovašene školjke s kosom polumjesečastom drškom,¹¹ dok peta s dva kljuna, za koju je Celestin pretpostavljao da potječe iz Osijeka, ipak nije osječkog porijekla,¹² nego iz Nagy Karolya u Mađarskoj.

Iz bliže okolice Osijeka, odnosno sa teritorija Slavonije, dosada su poznate rimske brončane svjetiljke iz Vinkovaca,¹³ Vukovara¹⁴ i Strbinaca kod Đakova.¹⁵ To govori da su i brončane svjetiljke bile zastupljene na području Slavonije, iako daleko rjeđe nego one od gline.

Po obliku, proporcijama, dimenzijama i ukrasu se naše dvije svjetiljke međusobno znatno razlikuju, iako općenito stilski pokazuju neku bliskost. Zato im moramo posebno tražiti i analogije. Prvoj je u obliku, položaju i raščlanjavanju kljunova te obliku tijela sličan već spomenuti primjerak iz Nagy Karolya u zbirci Muzeja Slavonije,¹⁶ za koji međutim nemamo nikakove bliže podatke o okolnostima i točnom mjestu nalaza. Razlika je u kružnim otvorima kljuna, jače naglašenim krajevima lučne profilacije kljunova koji su ovdje uz tijelo prešli u kuglice, zatim u obliku diska, te u nedostatku listolike drške, dok je karičice na početku kljunova za provlačenje lančića za vješanje vjerojatno imala zalemljene na tom mjestu i naša svjetiljka, samo su joj otpali. Što je značajno, i ova svjetiljka također ima cjevčicu koja probija dno, samo drugačije konstrukcije. Nažalost nedostaju, kako je rečeno, bilo kakovi bliži podaci o okolnostima nalaza, koji bi nam pomogli pri datiranju ovog primjerka.

U tome bi nam možda mogla pomoći jedna glinena svjetiljka iz Siska, kod koje je volutni ukras gornje strane kljunova riješen gotovo identično kao kod naše, a koja je datirana u II. stoljeće.¹⁷ Kako ova predstavlja proizvod neke provincijalne radionice, možda čak iz Siska,¹⁸ to bi njen brončani uzor-svjetiljka slična našoj, morala biti nešto ranija. Drugu analogiju našoj svjetiljki, i to za njenu listoliku dršku, našli bi u metalnoj svjetiljci koja se sada nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru, i koja je na osnovu nekih detalja datirana od kraja prvog do druge trećine drugog stoljeća.¹⁹ Kako ovu možemo smatrati tipološki za razvijeniju od naše, to možemo datirati naš primjerak nekako na kraj I, ili najkasnije na početak II. stoljeća, što bi i odgovaralo počecima rimske kolonije Murse, te bi to bio jedan od ranijih rimskih predmeta sa područja Osijeka.²⁰ Za drugu bi svjetiljku mogli naći neke analogije kod svjetiljke iz Štrbinaca u Muzeju Đakovštine,²¹ i to u obliku diska i kljuna, te naročito ukrasnih polukružnih ispupčenja na prednjoj strani recipijenta i na kraju kljuna, dok su plastični rub otvora i drška drugačije rješeni. Slične izbočine s gotovo istim ukrasom nalazimo i na jednoj dvoplamenoj lampi iz Pule, kod koje je i otvor, i plastično zadebljanje oko otvora rješeno gotovo jednako kao kod naše.²² Kod jedne brončane svjetiljke s uglatim nosom i plosnatim kružnim recipijentom iz Vinkovaca²³ nalaze se na početku kljuna dvije male kružne rozete s istim ukrasom i u istoj funkciji kao polukružna ispupčenja kod naše. Ova je svjetiljka paralelizirana s tipovima XVII—XIX Loeschkeove podjele rimskih svjetiljaka, i datirana u I. st.²⁴ Iako takav ukras dolazi i kod kasnijih primjeraka, kao npr. kod brončane svjetiljke iz Čitluka u Arheološkom muzeju u Zadru, datirane u II—III. st.,²⁵ ipak je karakterističniji za ranije razdoblje, pa tako možemo i naš drugi primjerak, obzirom i na njegovu kvalitetniju izradu, također datirati u kraj I, ili početak II. stoljeća. U probleme porijekla, odnosno radionica iz kojih potječu naši primjerci, ne možemo se za sad upuštati, jer za to ne postoji još dovoljno elemenata; svakako se radi o nekim stranim radionicama. Ipak, i ovako su nam ti predmeti dali važne podatke za rano razdoblje rimske Murse, koji će se daljnjim istraživanjima i novim nalazima još više rasvijetliti.

BILJEŠKE

- ¹ Za položaj Murse v. D. Pinterović, Prilog topografiji Murse, Osječki zbornik V. 1956, str. 55—94, s odgovarajućim planovima.
- ² M. Bulat, Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije primjerci, Osječki zbornik VIII, 1962., str. 366.
- ³ Neobjavljeno.
- ⁴ Neobjavljeno.
- ⁵ M. Bulat, o. c., str. 364; D. Pinterović, Nove rimske skulpture u Muzeju Slavonije, Osječki zbornik XI, 1967., str. 73—76, sl. 2.
- ⁶ D. Pinterović, o. c., str. 76—77, sl. 4 a-b.
- ⁷ M. Bulat, Rimski grob u Donjem gradu, Glasnik slavonskih muzeja, 25, 1974, str. 25—26.
- ⁸ V. Celestin, Rimske svjetiljke iz Osijeka, VHAD n. s. V, Zagreb 1901, str. 34, sl. 9.
- ⁹ Ibid., str. 42—43, sl. 24; D. Pinterović, O rimskoj bronci u arheološkoj zbirci osječkog muzeja, Osječki zbornik IX—X, 1965., str. 90.
- ¹⁰ B. Sarja, Vor- und frühgeschichtliche Forschung in Sudslawien, XVI Ber. Röm.-germ. Kommis. DAI, 1925—1926, (1927), 112.

- ¹¹ Antička bronza u Jugoslaviji, Beograd 1969., katal. br. 271.
- ¹² V. Celestin, o. c., str. 40—41, sl. 20; i Celestin je na istom mjestu izrazio sumnju u njezino osječko porijeklo, što se i potvrdilo nalaskom bilješke da potječe iz Nagy Karolya, i da je u Muzej došla kao dar osnivača Muzeja, Sedlakovića.
- ¹³ M. Šmalcelj, Antičke metalne svjetiljke iz Vinkovaca, *Opuscula archaeologica* VI, Zagreb 1966., str. 39—48.
- ¹⁴ Antička bronza u Jugoslaviji, Beograd 1969., katal. br. 320.
- ¹⁵ H. Dekker, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, *Đakovo* 1959., sl. str. 33.
- ¹⁶ V. bilj. 12.
- ¹⁷ B. Vikić-Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *VAM* 3, serija sv. V, Zagreb 1971, str. 109—110, t. X, 2 (katal. br. 156).
- ¹⁸ *Ibid.*, str. 110.
- ¹⁹ B. Ilakovac, Rimska metalna svjetiljka, *Diadora I*, Zadar 1960, str. 141—146.
- ²⁰ D. Pinterović, Mursa u svjetlu novih izvora i nove literature, *Osječki zbornik* XI 1967., str. 23—65, gdje je navedena i starija literatura o rimskoj Mursi.
- ²¹ H. Dekker, o. c. (v. bilj. 15).
- ²² Gnirs, *Führer durch Pola, Pula* 1913., str. 152, sl. 107.
- ²³ M. Šmalcelj, o. c., t. I.
- ²⁴ *Ibid.*, str. 42.
- ²⁵ Antička bronza u Jugoslaviji, Beograd 1969., katal. br. 269.

TWO ROMAN BRONZE LAMPS FROM OSIJEK

Two bronze oil-lamps were after World War II accidentally found on the territory south of the lower town of Osijek, i. e. of Mursa. The precise whereabouts can no more be established, but it is likely they were brought to light from a grave.

Fig. 1 shows the first of the two that has a higher receptacle, two beaks with semicircular openings and a leaf-like handle. On the sides and between the beaks there is a scroll decoration; the disc is bordered by an elevated ring and from the bottom of the receptacle a narrow tube is protruding through the hole. Below the leaf-like handle there is a small vertical ear. Length: 11.5; width 8.5; height 10 cm. Inv. no. 7982.

Fig. 2 shows the second example which has a less high round receptacle that is prolonged into one short beak of circular cut with a circular opening. The disc is bordered by a flat ring provided with a small hole to which the chain was attached. The other chain end is attached to the heart-shaped handle in open work; below of it there is a vertical ear. At the opening of the beak and on the near disc shoulder here are small semicircular decorations. Length 15; width 6; height 5 cm. Inv. no. 7983.

On the grounds of some analogies both lamps can be dated with the first and second century of our era. The collection of Roman bronze lamps in the Museum of Slavonia with these two examples has been increased to six, while from the Slavonian territory so far five more have been evidenced, i. e. three from Vinkovci (Cibalae), one from Štrbinci (Certissa) and one from Vukovar (near Cornacum). Roman oil-lamps of clay are rather numerous in the Slavonian collections, and of course this disproportion indicates that bronze lamps were by far more valued.

Sl. 1

Sl. 2